

Redundancia az orvosi nyelvben: szabad-e vagy kerülendő?

Dr. Ludányi Zsófia, MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest

Bizonyára mindenki találkozott már olyan szavakkal, kifejezésekkel, mint például: *ledegradál*, *beinvestál*, *legideálisabb*. Továbbá: *CD-lemez* (az új helyesírási szabályzat szerint kötőjellel), *VIP-személy*.

Mi a közös ezekben? Az, hogy mindegyikük arra a nyelvi jelenségre példa, amelyet idegen szóval tautológiának nevezünk, vagyis az adott fogalom olyan közléssel bővül, melynek a jelentése gyakorlatilag azonos. Vagyis például a *CD* a *compact disk* 'kompaktlemez' rövidítése, amelyben a *disk* már önmagában lemezt jelent. A tautológiához igen közel álló jelenség az ún. pleonazmus (szószaporítás), melynek során két azonos jelentésű, egymást követő szóval fejezik ki ugyanazt a fogalmat, jó példa erre a sokak (ez is pleonazmus, hiszen a *sok* már önmagában többséget fejez ki) által kárhóztatott *de viszont*, *deviszont*¹.

Nemcsak a köznyelvben, hanem a szépirodalmi szövegekben is találkozunk ezzel a jelenséggel (a szószaporítás például kiválóan alkalmazható fokozásra). S természetesen a különféle szaknyelvekben is előfordulnak pleonazmusok, tautológiák, gondoljunk csak például a *kemoterápiás kezelés* szerkezetre: hiszen a *terápia* már önmagában kezelést jelent. S ugyanúgy, ha azt mondjuk: *tüdőgyógyász szakorvos*, bizony szószaporítással élünk, hiszen ha csak egyszerűen *tüdőgyógyászt* mondunk, abban már benne foglaltatik az is, hogy a szóban forgó személy természetesen szakember is egyben. Mondhatnánk: fölösleges hozzátenni a *szakorvos* szót. De vajon tényleg az? Néhány további példa Gaál Csaba² gyűjtéséből: *pontos analízis* (az *analízis*

önmagában pontos elemzést jelent), *egyértelműen bizonyított* (nem lehet valamit kétértelműen bizonyítani), *preventív profilaxis* (megelőző megelőzés), *toxikus mérgek*, *fekete szurokszéklet* (a szurokszéklet jelentéssűrítő összetétel előtagja, a *szurok* utal a fekete színre), *sztentprotézis* (a *sztent* is protézis).

Aki már hallott a tautológia, pleonazmus, szószaporítás jelenségéről, többnyire olyan kontextusban találkozott velük, amely elítélően szól a jelenségekről: gyakorta megbélyegzik, helytelennek, hibásnak vélik a tautologikus kifejezéseket, kerülendőnek tartják. De vajon tényleg hibáról van szó?

Ahhoz, hogy erre a kérdésre válaszolni tudjunk, kissé távolabbról kell elindulnunk. Nézzük meg először, hogy hogyan csoportosíthatók a pleonazmusok. Kategorizálhatjuk őket például aszerint, hogy a nyelvnek melyik szintjén jelentkeznek. Így tehát léteznek **alaktani** (morfológiai), **mondattani** (szintaktikai) és **jelentéstani** (szemantikai) pleonazmusok. **Alaktani** szintű pleonazmus vagy redundancia például az, ha azt mondjuk: *engemet*, *tégedet* – hiszen az *engem*, *téged* a személyes névmás tárgyestű alakjai, a tárgyragot kitenni tehát fölösleges. Hibásak-e ezek az alakok? Nem mondhatnánk. Hiszen még a népdal is azt mondja: „Hát én immár kit válasszak, / virágom, virágom / Te engemet, én tégedet”. Az *engem* és az *engemet* alakok nyelviileg egyaránt helyesek, de stilisztikai szempontból különbség van köztük, az utóbbi kissé régies, népies hatású.

Ugyancsak alaktani pleonazmus a már említett *ledegradál*, *kiexportál*, *beinjekcióz*, *legideálisabb*. Ezek a jövevényszavak latin eredetűek. A latin prefixumok (*de-*, *ex-*, *in-*) már rendelkeznek jelentéssel: *de-* (fosztóképző), *ex-* 'ki', *in-* 'be', ezért az ilyen igék már önmagukban rendelkez-

¹ Mindenféle kommentár nélkül közöljük, hogy 2014-ben bekerült az MTA Nyelvtudományi Intézete által készített értelmező szótárba, A magyar nyelv *nagyszótárának* ötödik kötetébe a *deviszont* (egybeírva, összetett kötőszóként).

nek valamiféle irányultsággal. Ugyanígy az *ideális* melléknév jelentése már önmagában a 'tökéletes', ebből kiindulva szükségtelennek tűnhet még felsőfokjellel megtoldani. A fölösleges (?) igekötők kialakulásának oka, hogy míg régen az író-olvasó ember rendelkezett több-kevesebb latinnyelv-ismerettel, ez manapság már nem így van. Nem tudunk latinul, nem érezzük a redundanciát. (Mindez azonban éppen az orvosokra nem igaz...)

Az ilyen típusú igéknek magyar igekötőkkel való ellátása párhuzamba vonható az ún. „másodlagos jelölésnek” nevezett jelenséggel, amely már régóta ismert a nyelvtörténettel foglalkozó szakemberek körében. Amikor a nyelvhasználók már nem érzékelik egy szónak a jelöltségét, olyankor másodlagos jelöléssel teszik a maguk számára érthetőbbé. Például a *kívül* határozószó *-l*-je eredetileg a valamitől való eltávolodást jelölte, de a beszélők egy idő után a *hol?* kérdésre válaszoló alakként kezdték értelmezni, holott az eredetileg a *honnan?* kérdésre válaszolt. Ezért toldották meg a *-ről* raggal¹.

S hogy helytelenek-e az ilyen típusú „fölösleges” igekötők? Nyelvi szempontból semmiképpen sem, mint ahogy az említett *kívülről* szóalak sem az. Hiszen ezek az alakok nem a nyelvi igénytelenség, pongyolaság következtében jöttek létre, hanem a fent említett okokból. Így hát óvatosan annyit jegyzünk meg, hogy legfeljebb stilisztikai szempontból lehet kifogást emelni egyik-másik ilyen alakulat ellen, ha a szerkesztő úgy véli, nem illik például egy tudományos közlemény stílusához. Érdekességként megemlítem, hogy gyakorta előfordul: a kétféle (az alapalak és a redundáns) alakváltozat között jelentésmegoszlás alakul ki. Például véleményem szerint a redundáns *beinjekcióz* igealak és a „helyes” *injekcióz* között jelentéskülönbség van: ha valaki *beinjekciózza magát*, az egyszeri, míg az *injekciózza magát* rendszeres cselekvésre utal. (Szívesen veszem az orvos olvasók visszajelzését, egyetértenek-e vagy sem.) – Hasonlóan jelentésmegoszlás látszik kialakulni az *exportál* és a *kiexportál* között: *exportál* (közgazdasági fogalom), *adatokat kiexportál* 'kinyer egy rendszerből', utóbbi inkább számítógépes területen használatos (Sinkovics 2011).

Szintén a latin nyelv nem ismeretére utal, ha azt mondjuk: *médiák*. A *media* (< *media*) a latin

medium 'eszköz, közeg, közvetítő' szó többes száma, s innen nézve a magyar *médiák* alak pleonazmus, mert többes számba tesz egy már többes számú szót. Ugyanez a helyzet a *fólia*, *opera* szavakkal, de míg a *médiák* szó használatra erősen stigmatizált, *fóliákat* és *operákat* minden további nélkül mond(hat)unk. Arról van tehát szó, hogy amikor kifogásoljuk a *médiák* formát, és helyette a *mediumok* alak használatát erőltetjük, nem teszünk mást, mint – ahogy Nádasdy Ádám⁴ írja – az idegen nyelv kategóriáit kényszerítjük rá a magyarra. A nyelvek azonban úgy működnek, hogy az idegen szavakat a magyar nyelv rendszeréhez igazítják. Az így létrejött *médiák* forma semmiképpen sem helytelen, mint ahogy a *fóliák*, *operák* sem.

Nézzünk további példákat a pleonazmusokra. Míg az előzőek alaktani szinten jelentkeztek, a **mondat szintjén** figyelhető meg az ún. kettős tagadás: *nem láttam senkit*. Grammatikai szempontból ugyancsak redundáns például ez a mondat: *Péter anatómiakönyvét olvasom*. S hogy hol van itt a redundancia? A tárgyrag, a *-t* jelöli a határozott tárgyat (határozott a tárgy azért, mert Péteré az anatómiakönyv, nem csak egy anatómiakönyv). Mindemellett az *olvas* ige-*nek* a tárgyas (újabb terminussal: határozott) ragozása (*olvasom*) is utal a tárgy határozottságára. (Hiszen ha nem Péteré lenne a könyv, akkor azt mondanánk: *Anatómiakönyvet olvasok*, tehát itt már nem tárgyas ragozást alkalmazunk, hanem alanyit (általánosat). Több ilyen grammatikai redundancia található nyelvünkben, ezekről bőséges felsorolást ad H. Varga Márta³. Az ilyen típusú redundanciáról valószínűleg egyetlen anyanyelvi beszélőnek sem jutna eszébe azt mondani, hogy helytelen, hibás.

Végül ejtsünk szót a **jelentéstani** (szemantikai) pleonazmusokról: ide tartoznak a Gaál professzor által gyűjtött példák is. A *toxikus mérreg* szerkezet például azért redundáns, mert a *mérreg* szó jelentéstartalmában már benne van az, hogy toxikus, vagyis mérgező. A *fekete szurokszéket* szerkezet tautologikus, mert a *szurokszéket* jelentéssűrítő összetétel előtagja, a *szurok* utal a fekete színre. Amikor szószaporításról beszélünk, többnyire az ilyen szerkezetekre gondolunk. S hogy helytelenek-e az ilyenek? Nem lehet a kérdésre egyértelműen válaszolni. Leíró szempontból, mindenféle értékítélet nél-

kül elmondható, hogy nem *felesleges szószaporításról* (lám-lám, még egy pleonazmus, hiszen a *szószaporítás* jelentésében benne van a feleslegesség fogalma) van szó: a jelenséget az indokolja, hogy a nyelvhasználó nem érzi elég expresszívnek a *szurokszéklet* szót, szükségesnek tartja még egyszer megjelölni nyelvi eszközökkel annak színét, hasonlóan a többi példában. Oka lehet az is, hogy bizonyos beszédhelyzetekben az egyszerűbb helyett a bonyolultabb szerkesztést választjuk abból a célból, hogy az átlagosnál hivatalosabbnak, okosabbnak, horroribile dictu tudálékosabbnak tűnjünk. Itt nyitva is hagyjuk a kérdést, tekintve, hogy a nyelvész dolga annyi, hogy nyugtázza a jelenséget, megvizsgálja, körüljárja, indoklást keres rá. A döntést az olvasókra (és a nyelvi lektorokra) bízunk.

Záró gondolatként hadd fűzzük még hozzá azt, hogy ez a cikkünk – ellentétben a korábbiakkal – nem a helyesírásról szól, hanem egy (olykor) nyelvhelyességi hibának vélt nyelvi jelenségről. Ez az oka annak, ha az eddigiekhez képest túlságosan megengedőnek tűnik. Míg a

helyesírás teljes mértékben előíró, mesterséges norma, amely nincs közvetlenül kitéve a nyelv szociokulturális vonatkozásainak, a „fekete szurokszéklet” típusú kérdéseket nem lehet előíróan szabályozni: a nyelvhasználat normája, hogy mi a helyes és mi a helytelen, egy egészen más, a helyesírástól különböző dolog. ■

Felhasznált irodalom

1. Fazakas Emese: Teret hódító igeikötőink és a nyelv-művelés. *Magiszter* 2007; 2: 84-90.
2. Gaál Csaba: A magyar orvosi nyelv jelene. *Magyar Orvosi Nyelv* 2013; 133.
3. H. Varga Márta: Kötelező pleonazmusok a magyar nyelvtanban. *Édes Anyanyelvünk* 2008; 2: 9.
4. Nádasdy Ádám: A médiumok. *Magyar Narancs* 2004. 02. 19.
5. Sinkovics Balázs: Nyelvi változók, nyelvi változások és normatív szabályozás. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem, Nyelvtudományi Doktori Iskola. Szeged. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/828/1/sinkovics_phd_dissz.pdf (2016. 05. 09.).

www.amegaforum.hu

MEGHÍVÓ

7. Budapesti Amega Fórum – Multidiszciplináris továbbképzés –

Helyszín Hotel Benczúr**** (Budapest, VI. kerület, Benczúr utca 35.)

Időpont 2016. szeptember 30-án 13.30–17.30 között és október 1-én 9.00–17.30 között

Jelentkezés az interneten: www.amegaforum.hu – e-mailben: grandani22@gmail.com
hagyományos levélben: Grandani Kft., 7618 Pécs-18. Pf: 46. – faxon: +36-72-461-305

ELŐZETES PROGRAM

Érdekességek az asztma molekuláris biológiájából

Divatos diéták

Allergének a magyar ugaron

Londoni anizsz – Beszámoló az ERS 2016. évi kongresszusáról

Merre tart a komponens alapú allergia diagnosztika?

Breathomica – a kilégtett levegő elemzésének új szemlélete

Mi történt a gyermektüdőgyógyászatban 2016-ban?

A hereditær angioödéma új terápiás lehetőségei

Hogy érte? – Betegoktatás új megvilágításban

Diagnózis ecsettel?

Új terápiás lehetőségek súlyos asztmában

Patogenezis és klinikai kimenetel dohányos asztmában

Létezik-e az „orvos-gyógyszer”?

Gyógynövény–gyógyszer kölcsönhatások obstruktív légúti betegségekben

**Szakképzések, amelyekhez a 32 kreditpont szakma szerinti pontszámként elszámolható:
tüdőgyógyászat, gyermektüdőgyógyászat, gyermekgyógyászat, fül-orr-gégegyógyászat, háziorvostan**

További információk és jelentkezés: www.amegaforum.hu